

Flipse, Ab, red. 2022. *Jan Lever – Honderd. Terugblikken op leven en werk van VU-bioloog Jan Lever (1922-2010)*. Donum Reeks XXI. Amsterdam: HDC Centre for Religious History, Vrije Universiteit Amsterdam, pp. 158.

Als jong en (toentertijd) gereformeerd theologiestudentje halverwege de jaren '90 kreeg ik met enige regelmaat boeken toegeschoven die voor (oudere) anderen hun dienst hadden bewezen. Daar zat een enkele keer het boek *Creatie en evolutie* van de bioloog Jan Lever bij. Het woord 'creatie' weerhield me om het te lezen. Ik associeerde het met creationisme. Ik verwachtte dat Levers boek een soort verdediging van het creationisme was. Ik wist toen nog niet dat Lever met 'creatie' en 'creationisme' iets heel anders bedoelde en uiteindelijk besloot die termen los te laten omdat ze misverstanden opriepen. Lever was voor zijn tijd bijzonder vooruitstrevend in zijn denken over de verhouding tussen schepping en evolutie. Had ik dat geweten, had ik het boek van Lever misschien beter begrepen en wie weet zelfs helemaal gelezen, ook al weet ik niet of ik het boek door het archaisch aandoende taalgebruik – het boek stamt uit 1956 – helemaal uitgelezen zou hebben.

Vandaag is Lever vrijwel vergeten en is zijn boek een curiosum. Dat vergeten lijkt onvermijdelijk nu ook het gebouw van de Vrije Universiteit waar de 'Jan Leverzaal' gelokaliseerd is op de nominatie staat om gesloopt te worden. Ook het bundeltje *Jan Lever – Honderd*, dat recent verscheen ter gelegenheid van Levers honderdste geboortedag, zal vermoedelijk het tij niet keren. Eens temeer onderstreept dit boekje namelijk dat de ideeën van Lever op veel fronten achterhaald zijn. Wat blijft is dat Levers denken over geloof en evolutie een enorme impact heeft gehad binnen het Nederlandse protestantisme en dat Lever dus in elk toekomstig boek over de geschiedenis van de discussie over geloof en wetenschap in Nederland een prominente plek verdient.

Dat Levers denken heel wat losmaakte in protestants Nederland, maken de eerste drie essays zichtbaar. VU-historicus Ab Flipse beschrijft in kort bestek Levers zoektocht naar een 'christelijke biologie' in zijn studie- en promotietijd (dus pakweg 1939-1950). We lezen over Levers strubbelingen om biologie te studeren tijdens de roerige oorlogsjaren. Religieus was hij geïnspireerd door Abraham Kuyper, die in zijn Princeton-lezingen de evolutietheorie weliswaar in een christelijk kader plaatste, maar niet categorisch afwees. Sterker nog, Kuyper gaf volgens Lever 'de christen-bioloog carte blanche om tot eigen onderzoek over te gaan' (p. 29). Lever was eveneens geïnspireerd door de Groningse bioloog J.H. Diemer, die tijdens de oorlogsjaren lezingen gaf waarin hij sprak over een ruimte binnen het christelijk geloof voor evolutie, maar wel met afwijzing van wondergeloof.

Lever kwam uiteindelijk tot wat hij noemde 'creationisme', waarmee hij tegenover een materialistisch en reductionistisch 'evolutionisme' bleef vasthouden aan het geloof in een schepper. Lever liet zien dat je een prima bioloog kon zijn en toch gelovig. Evolutie in het kader van godgeloof kon gezien worden 'als een proces met doel en zin' (p. 32). In zijn boek *Creatie en evolutie* vatte Lever zijn visie op de harmonie van schepping en evolutie op

een min of meer definitieve manier samen. Dat boek uit 1956 staat centraal in het tweede artikel van de systematisch theoloog Gijsbert van den Brink. Daarin beschrijft en analyseert hij Levers visie op schepping en evolutie, waarbij hij focust op wat voor veel gelovigen (inclusief Van den Brink zelf) het springende punt blijft: het ontstaan van de mens en in het bijzonder de historiciteit van Adam en Eva en de zondeval. In *Creatie en evolutie* gaat Lever nog uit ‘van een in principe localiseerbaar paradijs waarin Adam en Eva leefden’ (p. 40). Van den Brink constateert dat er behoorlijk wat structurele overeenkomsten zijn tussen Levers denken en dat van hedendaagse Amerikaanse evangelicale ‘theïstische evolutionisten’, maar verwijt Lever dat hij in latere werken afstand nam van zijn eerdere positie en overging tot een ahistorische lezing van Genesis 2-3. Van den Brink zelf is van mening, conform zijn in 2017 verschenen boek *En de aarde bracht voort: Christelijk geloof en evolutie*, dat de evolutiebiologie en wetenschap in het algemeen voldoende ruimte biedt om de historiciteit van Adam en Eva en de zondeval te blijven verdedigen.

Theoloog Diederik Blankesteijn peilt in het derde artikel de reacties op Levers radio-toespraken die verzameld werden in het boek *Waar blijven we?* uit 1969. Niet alleen laat hij de veelkleurigheid zien van de reacties van publiek en pers, maar ook de gemengde receptie van het boek in de Gereformeerde Kerken en aan de VU. Ook uit dit artikel blijkt dat de voornaamste kritiek op Levers benadering zich richtte op zijn ahistorische lezing van Genesis 1-3 en op Levers verwerping van wondergeloof dat voor veel theologen niet anders dan op een verwerpelijk deïsme kon uitlopen. Blankesteijn stelt dat Lever uiteindelijk de discussie over evolutie steeds meer ging zien ‘als een station om te passeren’ (p. 75). Lever vond dat medisch-ethische vraagstukken meer aandacht verdienden, zoals orgaantransplantatie, wetenschappelijk onderzoek met embryo’s en milieuvervuiling.

Deze drie essays vormen een coherent cluster waarin Levers visie op de discussie tussen christelijk geloof en de evolutietheorie en de impact daarvan op het Nederlandse protestantisme centraal staan. De overige artikelen in de bundel focussen op de verdiensten en beperkingen van Levers biologische werk (Nico van Straalen), halen persoonlijke herinneringen op aan Lever als inspirerende hoogleraar en docent (Jelte Rozema en Linus van der Plas) en beschrijven Levers latere fascinatie voor bomen (Rinny E. Kooi) en voor genealogie (Bert Lever). Zo biedt het boek naast bespiegelingen op de impact van Levers visie van geloof en wetenschap in Nederland ook een persoonlijke en fascinerende blik op de brede belangstelling van de VU-bioloog.

Wat Levers visie op geloof en wetenschap betreft zijn de artikelen van Flipse en Blankesteijn het meest lezenswaardig, ook al zijn ze misschien niet vernieuwend (er is al behoorlijk wat geschreven over de protestantse worsteling met de evolutietheorie in Nederland). Van Straalens artikel geeft een goede inkijk op Levers biologische werk (dat vermoedelijk bij weinigen bekend is). De overige artikelen geven vooral een kijk op de persoon van Lever.

Het artikel van Van den Brink maakte me het meest ongemakkelijk. Van den Brink gaat niet met Lever in discussie, maar gebruikt Levers *Creatie en evolutie* allereerst als opstapje voor een bespiegeling over de evolutietheorie en hedendaagse evangelicale theïstische evolutionisten. De meeste daarvan zijn theoloog of filosoof, terwijl Lever bioloog was. Waarom een geloofspositie uit een boek van bijna 70 jaar oud vergelijken met religieuze inzichten van nu? En waarom geen vergelijking met andere biologen die over geloof en wetenschap hebben geschreven? Bovendien loopt het artikel uit op een pleidooi voor Van den Brinks eigen (buitengewoon speculatieve) visie op de historische Adam en Eva en de zondeval. De ahistorische bijbelopvatting zoals Lever die later voorstond wordt door Van den Brink met handschoenen aan weggezet; zo kwalificeert hij in een noot een later boek van Lever als ‘merkwaardig’ en dat het ‘een soort lekentheologie [betreft] met een grote hoeveelheid uitgeschreven teksten die vaak met weinig hermeneutische sensitiviteit besproken worden’ (p. 55). Van den Brink lijkt in dit artikel Levers positie vooral te instrumentaliseren om een eigen punt te scoren, wat ik uiteindelijk weinig recht vind doen aan Levers werk.

Taede A. Smedes
(Radboud Universiteit Nijmegen)